

Frank Tamás

Semmelweis Egyetem Pető András Kar

Népiskolai tanítók sajtómegjelenésének mintázata a kurrens politikai napilapokban 1921-ben

Az I. világháború, az azt követő turbulens politikai légkör, illetve a trianoni diktátum érzékenyen érintette az országot, így az annak immanens részeként működő oktatási szegmenst is. A korábban több mint harmincezres néptanító szakmacsoport létszáma szinte megfeleződött. Az iskolaépületek jelentős része megsérült, a háborúból a férfitanítók egy része nem tért vissza, vagy maradandó testi-lelki sérülésekkel próbált meg beilleszkedni a régi-új környezetébe. Az oktatási rendszer újjáépítése elképzelhetetlen volt a tanítók együttműködése nélkül. A Horthy-korszak oktatási kormányzatai kiemelt figyelmet szenteltek a népiskolai oktatásnak. Kérdés, hogy ez a kiemelt figyelem, melyben a korszak vallás- és közoktatásügyi miniszterei részesítették a népoktatást, éreztette-e hatását 1921-ben a tanítók vonatkozásában is, és ez visszaköszönt-e az időszak napilapjaiban, és amennyiben igen, milyen témák mentén jelent meg az újságolvasók számára a néptanítótság?

Bevezetés

A tanítói praxis intézményesülésének kezdetétől a tanítók szaktudása, életkörülményeik, nevelői attitűdjük, magánéletük, normaképző státuszuk, sikereik, kudarcaik társadalmi diskurzus tárgyát képezték. A tömegoktatás általánossá válásával megnövekedő tanítólétszám tovább erősítette ezt a tendenciát, hiszen az elemi oktatásban részesülő diákok és családtagjaik révén milliós létszámú „közösség” került kapcsolatba a tanítókkal, a tanítónőkkel, a tanítóssággal.

1921-ben az uralkodó kommunikációs médium a napilapok alkotta írott sajtó volt. Az újságolvasás elterjedéséhez az alfabetizációs eredmények teremtették meg az alapot, majd a bővüléséhez hozzájárult az urbanizáció, a nyomdaipar, a közlekedés fejlődése, mely expanziót generált a napilappiacon. Az I. világháborút közvetlenül követő visszaesés rövid időn belül a múlté lett: évről évre egyre több orgánus jelent meg a hazai sajtópiacon (Elekes, 1927). Ennek magyarázata, hogy már a 19. század utolsó harmadában is elfogadott volt, hogy a közvélemény befolyásolásának egyik hatékony eszköze az

újságok birtoklása, így a különböző politikai platformok vezetői, érdekvédelmi szervezetek, felekezetek, potens szakmacsoportok képviselői törekedtek saját újság kiadására, illetve a jelentős tőkével rendelkezők – befektetés gyanánt – lapkiadó vállalatot alapítottak. A korszak napisajtója a közölt cikkek által – a témák felszínén tartásával vagy negligálásával – tematizálta a közbeszédet, így a százezres olvasótáborral rendelkező bulvár- és politikai lapok véleményformáló szerepe megkérdőjelezhetetlen volt a korszakban. Jogos lehet a kérdés, hogy 1921-ben a politikai napilapok felületein a tanítóság normaképző státuszuk, a „közismertségük” révén az újságolvasók számára hogyan reprezentálódott, milyen tartalmak mentén jelent meg.

A Horthy-korszak neveléstörténeti keretbe foglalt sajtóvizsgálata vakfoltja a kutatási palettának, miközben a korszak politikai, oktatáspolitikai hitvallása erőteljesen épített a tanítók szaktudására, elkötelezettségére, lojalítására, nemzethűségére. Kevés diskurzus zajlik arról, hogy a sajtótermékek által publikált tartalmak mit jelenítenek meg az elemi oktató-nevelő munkát végző aktorokról, a tanítókról, tanítónőkről. A kutatási hiátus magyarázata lehet a Horthy-korszak jelenkori megítélésének nehézsége (Gyáni, 2009). A korszak neveléstörténeti vizsgálata már csak abból a szempontból is kívánatos, hogy a jelen időszak oktatási alrendszere gyakran alkalmaz szinte teljes struktúrákat vagy olyan elemeket, melyek történeti eredője a vizsgált időszakra tehető. A kutatás további relevanciáját erősíti, hogy bár a jelenkor médiafelületei technológiai szempontból eltérnek a 100 évvel ezelőttil, a média működési mechanizmusai, kommunikációs technikái nem: mi jelenik meg a fogyasztó számára, milyen mennyiségben és minőségben, a kommunikátorok – esetünkben a napilapok – hogyan tematizálják a közbeszédet.

A kutatás nem csak a már jelentős hagyományokkal rendelkező neveléstörténeti sajtókutatást kívánja folytatni, és így az új időszak bevonásával egyfajta komparativitás lehetőségét felkínálni, hanem a számítógéppel támogatott tartalomelemzés alkalmazása révén annak komplexitását érvényesíteni és eredményeit is láttatni szeretné a neveléstörténeti vizsgálatok horizontján.

A nagyobb lélegzetű kutatás során öt év politikai és bulvárlapjainak az elemzése zajlott: 1921, 1926, 1930, 1935, 1938. Jelen tanulmányban az 1921. évet mutatom be. Mivel a kutatás során a további évek eredményei egyben összehasonlításra is keretet teremtettek, melyre jelen tanulmányban nem térünk ki, az 1921-re vonatkozóan limitációt érvényesítünk: a feltárt eredmények általánosításra nem alkalmasak, pusztán a kijelölt év publikációs mintázatát mutatják meg.

A vizsgált év társadalmi és oktatási közege

A háborút követően kialakított, mesterségesen meghúzott országhatárok közé szorított ország azzal szembesült, hogy a korábbi gazdasági mechanizmusok nem, vagy csak elégségesen működnek, illetve az önálló gazdaság önálló pénzpolitika létrehozását tette szükségessé. Az ehhez kellő szakmai kompetencia és politikai felelősségvállalás gyakran konfrontálódott egymással: a pénzügypolitikai érdekeket felülírta a politikai érdek (Pogány, 2018). A gazdaság visszaesése magával rántotta a fizetőeszköz elértéktelenedését. Az infláció következtében az országban nagymértékben romlott az élet-színvonal. Élelmiszerhiány, munkanélküliség és a 350–400 ezer menekült (Bruckner, 2017) érkezése nehezítette a gazdaság talpra állását. A szociális helyzet nehézségei, a depriváltak jelentős csoportjai fogékonyakká váltak a politikai szélsőségek iránt, melyet az 1918–19-es politikai fordulatok jól jeleztek. Nehezítette gazdaságunk helyzetét a forradalmi hullám következtében kialakult negatív nemzetközi megítélés is, melynek következtében a húszas évek elején jelentősebb külföldi kölcsön felvételére nem nyílt lehetőség (Romsics, 1996). Az 1921-ben kormányfőnek kinevezett Bethlen István

miniszterelnök és kormánya többféle pénzügyi, gazdaságpolitikai technikával próbálkozott a gazdaság helyreállítása érdekében.

A büntetőintézkedésekhez való mielőbbi alkalmazkodás elemi érdeke volt az országnak, függetlenül attól, hogy a revanspolitika a mindennapi diskurzus részévé vált, és alapvetően meghatározta a két világháború közötti politikai attitűdöt. A forradalmi hullámot követően a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium és annak vezetője, Vass József (1920–1922) legfontosabb teendői közé tartozott az iskolaépületek rendbehozatala, a tanítószemélyzet viszonyainak tisztázása, a menekült tanítók elhelyezése, illetve, hogy az állami alkalmazottak körében végrehajtott létszámcsökkentés ne okozzon nagyobb problémákat. Megkezdődött azon pedagógusok B-listázása, akik a Tanácsköztársaság mellett exponáltak magukat (Asztalos, 1928).

Az alfabetizációs törekvések egyik sarokpontja az iskolakötelesek arányának növelése, a tankötelezett gyermekek iskolai jelenlétének erősítése volt. Az 1920–1921. évben az iskolába nem járó tanköteles 6–11 évesek aránya 17 százalék volt (MSÉ, 1925). Az állam érdeke egyértelmű volt: növelni az iskolai jelenlétet, akár a mezőgazdasági munkából élő családok érdekeivel szemben is. Az 1921. évi XXX. tc., az iskoláztatási kötelesség teljesítésének biztosításáról az iskolakerülés dokumentálására a tanítókat jelölte ki, mely feladat sok esetben a tanyai, falusi közegben tevékenykedő tanítószótag ellen fordította a lakosságot. A leventemozgalom kialakítása az általános hadkötelezettség tiltását próbálta meg megkerülni, illetve az úgynevezett testnevelési törvény is (1921. LIII. törvénycikk) a VKM ernyője alatt látta el a fiatalok állóképességének fejlesztését, a fizikai felkészítést, melynél a tanítókra jelentékeny szerep hárult.

A századfordulótól egyre intenzívebben jelent meg azon tanítói óhaj, mely a különböző fenntartású iskolák tanítói és tanárai számára egységesebb javadalmazást kívánt volna, mivel a tanítói praxison belüli igen differenciált jövedelmi viszonyok feszültséget keltettek. Az egyébként is igen alacsony jövedelmek miatt az a szinte szokásjog alakult ki vidéken, hogy a felekezeti tanítók jövedelmük kiegészítése céljából kántortanítói, harangozói feladatokat is elvállaltak (Takács, 2014). Az egységes javadalmazás irányába tett egyik lépés az 1907-ben elfogadott XXVI. és XXVII. tc. A következő az 1913. évi XV. és XVI. tc. volt, amelyekben rögzítették, hogy a tanítók alapfizetése 1200 korona legyen. Az 1918. évi VIII. néptörvény az állami elemi népiskolai tanítókat százalékos arányban sorolta be a XI–VIII. fizetési osztályba, valamint kimondta, hogy a nem állami tanítónak ugyanaz a fizetés, családi pótlék és lakáspénz jár, mint az állami tanítónak, s erre a célra mindegyik iskolafenntartónak, tehát az addig államsegélyben nem részesülteknek is kilátásba helyezte az államsegélyt (Kormányjelentés, 1926), de a költségvetés helyzete nem tette lehetővé ennek megvalósítását. Ezt követően az 1920. évi I. tc. rendelkezett az előmenetel későbbi pontos meghatározásáról (Kormányjelentés, 1926).

A kutatás elméleti kerete

Kutatási előzménynek a dualizmus, illetve a Horthy-korszak sajtókutatásai tekinthetők, melynek során előbbi korszak esetében a fókusz a *Néptanítók Lapja* feltárása volt (Nóvik, 2017, 2019; Szabolcs, 2001; Baska, 2001). Továbbá egyéb szakmai periodikák – például a *Család és Iskola* – vizsgálata is megjelent (Pukánszky, 2002; Szűcs, 2018). A szaklapok jelentős szerepet töltek be a tanítói tudás kanonizációjának folyamatában, így forrásként való alkalmazásuk evidensnek tekinthető. Jóval kisebb kutatói érdeklődés érezhető a pedagógiai lapokon kívüli orgánumok bevonására: többek között Baska Gabriella élclapelemzése (2018), Sárai-Szabó Katalin nőképelemzése (2009) vagy Pető Bálint regionálislap-elemzése (2017) említhető.

A dualizmus korszakát követő, a második világháborúig terjedő időszak mind társadalmi, mind politikai szempontból jelentős változások időszaka. Ennek ellenére – a dualizmus időszakához viszonyítva – kevesebb olyan kutatás zajlott, mely a pedagógiai szaksajtó neveléstudományi szempontú feltárására irányult.

A kevés feltárómunka sorába illeszkedik a szegedi tanítóképző diáklapjának, a *Magyar Tanítójelöltek Lapjának* tartalomelemzése (Pelesz, Nóbik, 2022), vagy Stummer Krisztina vizsgálata a *Felsőkereskedelmi Szakoktatás* hasábjain a nők reprezentációja tárgyában, illetve Uherkovich Orsolya kutatása is említhető, aki a *Néptanítók Lapja* és a *Magyar Cserkész* című lapok tartalomelemzését végezte el a családi életre nevelés köré építve (2015). A tanügyi lapok feltárásán túl a Horthy-korszakra vonatkozóan is megjelent – bár még kevesebb elemszámban – a neveléstörténeti diszciplína fogalmi kategóriáit és kereteit alkalmazó kutatói szemlélet. Tematikus orgánumok feltárása (Rébay, 2020), illetve a politikai napilapok neveléstörténeti alapozású vizsgálata említhető (Frank, 2019).

A tematikus elemzés témák (minták) azonosítására, elemzésére szolgáló módszer – véli Braun és Clarke (2006, 2012). Segítségével jól strukturálható a feltárt mintázat, valamint általa gazdag és részletes adatszolgáltatás érhető el (Nowell, Norris, White és Moules, 2017). A kvalitatív tematikus tartalomelemzés során induktív és deduktív megközelítést alkalmaztunk. Ennek során a kódolás mind a sajtószöveget, mind a szakirodalmi előzményeket figyelembe veszi, így mélyebb és minőségibb feltárás valósulhat meg. A hatfázisú exploratív módszer lényegi eleme, hogy az adatgyűjtés, a rögzítés és az adatelemzés főképpen a kutatás első szakaszában lineáris tevékenység, de idővel magában foglalja a fázisok közötti előre és hátra mozgást, melyet gyakran ingamozgáshoz hasonlítanak. A későbbi fázisokban már valójában iteratív és reflektív folyamat zajlik (Braun és Clarke, 2012; Nowell, Norris, White és Moules, 2017). Graneheim és munkatársai (2020) szerint a kódolás során szükséges az expresszív kódok alkalmazása. Továbbá a sajtóműfajok publicisztikai jellege miatt a tematikus elemzés ezen metódusa lehetővé teszi a látens tartalmak feltárását is. A módszer lehetőséget nyújt számunkra a nyilvánvaló, a leíró tartalom és a látens, értelmező tartalom elemzésére. Tehát nemcsak az explicit reprezentációk feltárása zajlott. A kvalitatív tematikus tartalomelemzés hitelességét erősíti a közvetlen idézetek alkalmazása, mely lényegi eleme lehet a publikációnak (King, 2004). „Rövid idézetek segítenek megérteni az egyes értelmezési pontokat és bemutatják a témák jelentőségét” (Nowell, Norris, White és Moules, 2017. 11.). A hosszabb idézetek segítenek a forrás nyelvezetén keresztül megismertetni az olvasót az eredeti szöveggel. Mint ahogy Braun és Clarke (2006) állítja, fontos, hogy bemutassuk az adatok összetett történetét, túllépve az adatok leírásán.

Mind a kvalitatív tematikus tartalomelemzés során – a kódolást támogató –, mind a leíró statisztikai mutatók könnyebb elemezhetősége érdekében szoftveres támogatással élünk. A szoftver lehetővé tette, hogy hatékonyan dolgozzunk összetett kódolási sémákkal és nagy mennyiségű szöveggel, erősítve az elemzés mélységét és kifinomultságát (King, 2004). Fontos megjegyezni, hogy bár a számítógépes programok hasznosak lehetnek nagy mennyiségű adat rendezésében és vizsgálatában, egyik sem képes az adatok átalakításához szükséges intellektuális és konceptualizáló folyamatokra, és semmilyen ítéletet sem képes alkotni.

Az 1921. év esetében a kiválasztott orgánumok *Az Est*, az *Új Nemzedék* és a *Pesti Hírlap* volt. Mindhárom lap jelentős olvasótáborral rendelkezett, a kiadóvállalatok politikai identitása azonosítható: *Az Est* a korszak megkerülhetetlen, amerikai típusú politikai bulvárlapja volt, liberális, kormánykritikus színezettel. A *Pesti Hírlap* a polgári liberalizmus másik árnyalatát képviselte nemzeti szellemiségével (Sipos, 2004). Kelemen szerint (2018. 16. o.) inkább „a Horthy-rendszer elitjéhez közel álló” kormánypárti sajtótermékként definiálhatjuk. Az *Új Nemzedék* a katolikus klérus dogmatizmusát tüzte zászlajára,

de nem kapcsolódott közvetlenül az egyházi intézményrendszerhez. A vizsgált orgánumok általános megítélése szempontjából szükséges megjegyezni, hogy a lapok stílusára a lapkiadó vezetője, leggyakrabban egyben tulajdonosa, illetve a főszerkesztő gyakorolta a legnagyobb hatást, és az ő személyük, politikai orientációjuk határozta meg az újságok szakmai irányvonalát. Kapcsolatrendszerük, kötődésük politikai pártokhoz, ideológiákhoz befolyásolhatta akár a tanítókról közvetített képet is.

Az adatgyűjtés az Arcanum Digitális Tudománytárban elérhető, az 1921-es évhez tartozó példányok feltárásával kezdődött. Keresőszavak a következők voltak: *tanító*, *tanítónő*, *tanerő*, *néptanító(nő)*. Ezen keresőszavak kellő mennyiségben és releváns módon képesek felszínre hozni az elemi iskolai tanítóságról szóló tartalmakat. Ezt követően a kialakult elsődleges forrásbázis redukciója következett. A felsorolt sajtóműfajok kerültek a korpuszba: *vezércikk*, *tudósítás*, *riport*, *hír*. Az adatkészletbe (korpusz) nem kerültek a következő sajtóműfajok elemei: tanítói álláshirdetések (állást keres), intézmények álláshirdetései (állást kínál), reklámok, kulturális-irodalmi programajánlók, recenziók, a színházi élethez kapcsolódó tartalmak (színdarabajánló, szereposztás), sporttudósítások, sporthírek, valamint a járulékos és összefoglaló műfajcsoport tagjai: vers, karcolat, novella, folytatólagos regény, kritika, humoreszk, keresztretjvény. A döntés mögött az a koncepcionális megfontolás állt, hogy a kiválasztott műfajcsaládok alkalmasak megjeleníteni a vizsgált szakmai közeget, valamint ezen tartalmakon keresztül ismerhető meg leginkább az orgánumok attitűdje az elemi iskolai tanítósággal kapcsolatban, illetve ezen műfajok közvetlenül képesek az olvasók számára közvetíteni a tanítókat érintő, a tanítókról szóló információkat, vagyis befolyásolni képesek az olvasók szemléletét a tanítókkal kapcsolatban.

Következő lépésként a duplikált tartalmak kiszűrése történt, hiszen a *tanító* és a *tanítónő* kifejezések gyakran egyazon sajtócikkben jelentek meg, szinte ikerszóként funkcionálva, nem pedig külön tartalmi üzenetet hordozva. Továbbá azon tartalmak sem alkották a korpuszt (adatkészletet), amelyben a 'tanító' kifejezés nem mint pedagógus-foglalkozás jelent meg, hanem például melléknévi igenévként funkcionált. Az induktív kódolás során a szövegszegmensek alaposabb feltárása révén nem csak a deduktív módon kialakított témák (kódok), altémák (alkódok) mélyítése zajlott, hanem újabb kategóriák is generálódtak. Egy-egy altéma akár több téma alá is szerveződhetett (nem volt jellemző), így egyre összetettebb rétegei tárultak fel a vizsgált témakörnek, témaköröknek. Az eljárással többszintű strukturálás vált lehetővé.

Az 1921. év feltárása és elemzése, valamint a Horthy-korszak sajtóéletének ismeretében (Sipos, 2004, 2012; Klestenitz, 2018) érdemesnek véltük összehasonlítani – a tanítói témák feltárásán kívül – a vizsgált orgánumokat a tanítók reprezentációja alapján. Kimutatható-e mintázat az eltérő politikai orientációjú napilapok esetében a tanítókat érintő tartalmak publikációs stratégiájában, szerkesztési elveiben? A lapok témaválasztásai szignifikánsan eltérnek-e egymástól a feltárt tartalmak tekintetében? Ezekre magyarázatul szolgálhat-e a lapkiadó politikai identitása, a lap jellege?

Kvantitatív elemzés

1921-re vonatkozóan 155 kódolási egység jött létre, 5 témával (főkóddal) és 30 altémával (alkóddal). A három vizsgált lapban a következő témák mentén jelentek meg a tanítók az újságolvasók számára: élet- és munkakörülmények; politikai szerepvállalás – „megbízhatatlan elemek”; praxis; tanító- és tanítónőképzés; kriminalizálódás.

A témák megoszlását vizsgálva a *tanítók élet- és munkakörülményei* témakör 47 százalékos arányban jelent meg a lapokban, melyet a *politikai szerepvállalás* – „megbízhatatlan elemek” 23 százalékkal követ. A *praxis* témaköre 19 százalékkal vált telítetté.

A tanító- és tanítónőképzőkről szóló tartalom 8 százalékot ért el, és igen széttartó lett, nem adott koherens választ a tanítóképzőkkel, a tanítóképzéssel kapcsolatos sajtótartalmak elemzéséhez, ezért újrakódoltuk ezen tartalmakat. Az újrakódolás nem érte el a célját. Az ötödik terület, mely megjelent az olvasók számára: a tanítók kriminalizálódása (3%). Ezen tartalom sem mutatott koherens témátartást. A százalékos megoszlás a redukált és a már a korpuszba került tartalmakra vonatkozik.

Az *Uj Nemzedék*, a *Pesti Hirlap* és *Az Est* közel azonos arányban publikált tanítókról szóló tartalmakat. Legtöbbször a *Pesti Hirlap* (37%), majd az *Uj Nemzedék* (33%), végül *Az Est* (30%). Az adatok kvantifikált eredményei alapján megállapítható, hogy bár viszonylag kicsi a három lap közötti differencia (7%), a három lap témaválasztási arányában viszont jelentős eltérés észlelhető. A kvantifikáció jól szemlélteti a lapok hangsúlyeltolódásait. Egyértelműen rögzíthető, hogy a három lapból kettő leginkább a tanítók élet- és munkakörülményeit reprezentálta: *Pesti Hirlap* 59%, *Uj Nemzedék* 54%. A két laphoz képest jelentősen alulreprezentált *Az Est*-ben olvasható ilyen témájú cikkek aránya (24%).

A praxissal kapcsolatos tartalmak szintén mindhárom lapban megjelentek. Sorrendben: *Az Est* (22%), *Pesti Hirlap* (21%), *Uj Nemzedék* (13%).

Az Est a politikai szerepvállalás – „megbízhatatlan elemek” témakörrel kapcsolatosan mutatott téma-érzékenységet: dominánsan jelenítették meg a zsidó és a kommunista tevékenységgel gyanúsított tanítókról szóló tartalmakat, az őket ért atrocitásokat, diszkriminatív lépéseket (46%). A *Pesti Hirlap* az *Uj Nemzedék*hez hasonlóan a kommunista és zsidó tanítókat ért diszkriminatív lépésekről kevésbé tudósított.

Az adatok további elemzése rámutatott arra, hogy a *Pesti Hirlap* szinte láthatatlanná tette a tanítókat érintő kriminalisztikai vonatkozású híreket, de az *Uj Nemzedék* is kerülte a témakör jelentősebb exponálását.

A jól érzékelhető publikációs, szerkesztési differencia háttérben többek között a következőket találhatjuk: az *Uj Nemzedék* – 1920-ig a lap szerkesztője a szélsőjobboldali Milotay István – a Központi Sajtó Vállalat prominens tagjaként *Bangha Béla* érdekkörébe tartozott. A katolikus irányultságú lap helyenként a fajvédő mozgalom szellemiségének is teret adott, így talán nem meglepő, hogy a zsidó tanítók kiszorítását felvállaló – főleg fővárosi – döntéseket nem kritizálta, de nem is tájékoztatta olvasótáborát a diszkriminatív lépésekről. Ugyanígy nem számolt be a zsidó tanítók küzdelmeiről sem, mint ahogy a nemzetgyűlés zsidó tanítókat érintő témái sem kerültek a lap fókuszába. Ezzel szemben a tanítóság élet- és munkakörülményeit alaposan tárgyalta, jelentős terjedelemben szemlélte az ezzel kapcsolatos híreket, mely kormánykritikus szemléletét jól tükrözi. *Az Est* polgári-liberális sajtóorgánumként nagy hangsúlyt helyezett a diszkrimináció bemutatására, a zsidó tanítókat ért sérelmek közvetítésére. A bulvárlap alapvetően kormánykritikus álláspontot képviselt, éppen ezért meglepő, hogy 1921-ben viszonylag kis elemszámmal szerepeltek az egzisztenciális nehézségek az orgánumban, miközben a tanítók negyede állami fenntartású intézményben tanított, így akár kormánykritika is megfogalmazódhatott volna a tanítóság létbizonytalanságát felhasználva.

Kvalitatív feltárás – A tanítói témák reprezentációja

Jelen tanulmány kvalitatív része az élet- és munkakörülmények, valamint a politikai szerepvállalás reprezentációját mutatja be.

Élet- és munkakörülmények

Mindhárom orgánium foglalkozott a tanítókat érintő minden olyan körülménnyel, problémával, melyek révén az olvasók betekintést nyerhettek a tanítók élet- és munkakörülményeibe, továbbá magánéletük is feltárult, és az olvasók számára transzparens módon jelenítették meg életüket, életkörülményeiket.

1921-ben kiemelt figyelmet kapott a *tanítók jövedelmi helyzete*, a fizetési kategóriák problémája, az előmenetel rendje. A megélhetési problémákkal küzdő tanítók – amennyiben lehetőségük nyílt – szinte minden feladatot elvállaltak, „egyik tanító a halottkém, a másik pedig temet” (*Uj Nemzedék*, 1921. november 13. 4.). A tanítók jövedelme nem csak a fenntartótól, hanem az adott település gazdasági potenciáljától is függött. Már a Monarchia időszakában megjelent a tanítók kiegészítő, nem szorosan a szakmai tevékenységhez kapcsolódó jövedelemszerző tevékenysége (Nóbik, 2019. 73–84.). A méhészet mint ilyen az I. világháború után is megmaradt a tanítótság egyes csoportjaibanál, de a válság elérte ezt a területet is: „ezzel a mesterséggel leginkább a tanítók [...] foglalkoznak, [a válság miatt] nem képesek terményükön túladni, ami persze keserves baj rájuk nézve” (*Pesti Hirlap*, 1921. június 10. 4.). A tanítók megélhetését alapvetően a főállásukból származó jövedelem biztosította. Nemcsak a tanítókat, hanem a tanárokat is sújtotta az egzisztenciális bizonytalanság, jövedelmük értékvesztése (Garai, 2015, 2018). Az 1926/27-es tanévre vonatkozóan a statisztikai adatsorok szerint a tanítók 9 százaléka rendelkezett mellékfoglalkozással (Asztalos, 1928), mely leginkább az ingyenes munkavégzést jelentő tanonciskolai oktatásban való részvételt jelentette. Bár ebből az évkörből általánosítani nem lehet, de talán cezúraként elfogadható az arány. Továbbá meg kell jegyeznünk, hogy főleg a falusi, tanyai néptanítók a mezőgazdasági melléktevékenység, a természetbeni juttatás rendszere, valamint főleg az egyházi fenntartású intézmények néptanítói az egyházi mellékállások révén is kiegészítették tanítói jövedelmüket. Egy orosz hadifogságból hazatért tanító beszámolója szerint a havi tanítói jövedelme „827 korona 60 fillér” volt. A levélíró cinizmusa jelenik meg, amikor megjegyzi, hogy ennyi pénzből „egy magyar tanítónak kell eszményi családi életet élni, hivatásszeretettől áthatva tanítani 30 napon keresztül” (*Pesti Hirlap*, 1921. november 18. 6.). Az is egyértelműnek látszik, hogy 15–20 százalékkal magasabb havi jövedelem sem oldja meg a megélhetési problémákat: „küzd és kínlódik, nyomorog és szenved itt tanító és diák. A tanítónők fizetése az Augusztá-telepi iskolában ezer korona!” (*Pesti Hirlap*, 1921. november 23. 4.)

Nehéz körülmények közé kerültek a Pécsen dolgozó tanítók is. A várost megszállva tartó „szerbek megvonták a fizetést, így adósságokból éltek” a tanítók (*Uj Nemzedék*, 1921. október 19. 7.). A felszabadulást követően 1921 szeptemberében kiutalt 1000 korona gyorssegélyt nem követte az októberi fizetés. A helyzet kilátástalanságát jól szemlélteti, hogy „a tanfelügyelőségnél azt mondták, még egy pár hónapig várhatnak a fizetségükre” (*Uj Nemzedék*, 1921. október 19. 7.). A pedagógusokat, köztük a tanítókat sújtó áldatlan gazdasági helyzetre és körülményekre reagálva az American Relief Administration (ARA) budapesti fiókjának döntése értelmében „kizárólag tanárokat, tanítókat, egyáltalán tanfériakat fognak segíteni, akik a nagy drágaságban erre valóban rászorultak” (*Pesti Hirlap*, 1921. április 29. 4.). Az elégedetlenség az infláció következtében elértéktelenedő jövedelmek miatt erősödött. Gyakorlatilag befagyasztották a fizetési

osztályokban a letöltött évek alapján járó előrelépés lehetőségét, melynek magyarázata, hogy csak 1921. június végén fogadták el – az államháztartás válsága miatt – visszamenőleg az 1920/21. évi, majd néhány nappal később az 1921/22. évi költségvetési törvényt, melyben „státuszrendezési, előléptetési újítások egyáltalában nem is szerepelhettek” (Magyary, 1921. 1.). A problémát súlyosbította, hogy a menekült tanítókat támogató kormányzati politika révén gyakorta nagyobb odafigyelésben részesültek a határon túlról érkező tanítók. „Nemcsak előléptettek, hanem tanfelügyelőket is neveztek ki, mintha nem volna annyi menekült tanfelügyelő, hogy egy-egy állásra három is jutna. Avagy azt gondolja a miniszter, hogy elég, ha a tanfelügyelőket fizeti jól?” (*Pesti Hirlap*, 1921. november 15. 6.) A kormányzati szándék egyértelmű volt: a határon túlról érkező menekült tanfelügyelőknek eredeti munkakörükkel megegyező beosztást, életkörülményeket kívántak biztosítani. A Magyarországra menekülők több százezres létszámában az értelmiség aránya felülreprezentált volt, így a konfliktus szinte kódolva volt a rendszerben (Ujváry, 2020).

A közoktatásban a pozícióhoz kapcsolódó juttatások rendszere élesen elválasztja egymástól a beosztott tanítókat az iskolaigazgatóktól. Utóbbiak juttatásai közé tartozhat az igazgatói lakás, az igazgatói jutalék, a tandíjkezelési percent és a magánvizsgák után járó legitim igazgatói mellékjövedelem, mely együttvéve több ezer koronára rúg (*Az Est*, 1921. szeptember 15. 4.). A pénzbeli járandóságon kívül a természetbeni juttatások jelenthették azt a plusz jövedelmet, mely a vidéki, nem városi tanítói munkaviszony vonzerejét emelhetette. Például felekezeti tanítóhiány miatt a nemesleányfalusi evangélikus tanító a református temető kaszálási jogáért cserébe vállalta a leányfalusi református gyermekek oktatását. Egy-egy felekezeti kis- és törpeiskola megmaradásáért, a tanítványok megtartásáért a kényszerű felekezetközi együttműködések az ország különböző pontjain is előfordultak, mivel tanítóhiány miatt a felekezetek legkevésbé az államnak kívánták átadni intézményeiket. A VKM egyre kevésbé kívánta finanszírozni ezen intézményeket, így amennyiben a felekezetek továbbra is működtetni kívánták azokat, saját forrásaikból egyre nagyobb összegekkel kellett megoldaniuk (Rébay, 2014).

A megélhetési körülmények, illetve az egymásnak feszülő érdekellentétek jól kirajolódtak a tanítónőket érintő azon javaslatban is, mely szerint „minden olyan tanítónőt, akinek férje ügyvéd, orvos vagy legalább a VIII. fizetési osztálynak megfelelő állású, el kell bocsátani” (*Pesti Hirlap*, 1921. november 15. 6.), mert a megélhetés szempontjából még mindig könnyebb helyzetben van ezen család, mint az ennél alacsony jövedelemmel rendelkező nőtlen/hajadon tanító vagy tanítóházaspár. A meglehetősen markáns vélemény mögött nem csak a tanítói fizetések alacsony volta, hanem a korszakban jelenlévő, a pedagógusnőkkel szembeni azon szakmai aggály is felfedezhető, mely szerint szakmailag nem minden korosztály számára ideális a női tanerő. „A háború alatt a hiányokat szükségből női tanerőkkel pótoltuk, a gyakorlatban azonban nem vált be tanárnők alkalmazása fiú polgári iskoláknál” – állította Gyulai Ágost polgári iskolai igazgató a vele készült riportban (*Uj Nemzedék*, 1921. december 2. 4.).

A tanítók javadalmozása miatt az országszerte erősödő elégedetlenség dominálta a tanítógyűlések témaválasztásait. A felekezeti tanítók bére sem volt megnyugtatóan rendezve, így nem meglepő, hogy az evangélikus felekezeti tanítógyűlésen arról döntöttek, felirat formájában fordulnak a kormányhoz a fizetési nehézségek miatt. Az Állami Tanítók Országos Egyesülete választmányi ülésén is elhangzott az evangélikus tanítói egyletben már megfogalmazott óhaj, miszerint „a tanítóságot sorozzák a vele egyforma képzettségű állami tisztviselők státusába, s ezzel az állami tanítóság részére is megnyílna a hetedik, illetve hatodik fizetési osztályba való eljutás lehetősége” (*Pesti Hirlap*, 1921. december 4. 7.). Ez meglehetősen túlzó követelésnek tűnik, miután a tanítók így egy osztályba kerültek volna a középiskolai tanárokkal, igazgatókkal, tanárképző intézeti tanárokkal és igazgatókkal, minisztériumi osztálytanácsosokkal és a bírói kar egy jelentős részével.

A tanítók az előbb felsorolt értelmiségi csoportok egyikének sem érték el a képzettségét. A nyomásgyakorlás fokozása érdekében két héttel később személyesen jelent meg a vezetőség dr. Vass József vallás- és közoktatásügyi miniszternél, hogy az állami tanítók esetében az „előléptetéseket náluk is vigyék keresztül, s hogy az elemi iskolai igazgatói tiszteletdíjakat is száz százalékkal emeljék fel” (*Pesti Hirlap*, 1921. december 22. 5.).

A tanítók az életkörülményeik romlása és az ebből következő elvándorlás, illetve elbocsájtás miatt, továbbá a menekült tanítók az államigazgatás más területén megjelenő létszámhiány enyhítésére jelenthettek megoldást. A megélhetési nehézségekkel folyamatosan szembesülő tanítók átcsábításával próbálkozott a pénzügyőrőség (*Pesti Hirlap*, 1921. november 11. 5.), továbbá a pénzügyminisztérium adóügyi tanfolyamot hirdetett számukra. A tanítói végzettséggel rendelkezők a háromhetes képzést követően a községi jegyzők mellé kerülhettek.

Természetesen a politika aktorai is érzékelték a kilátástalannak tűnő gazdasági helyzetet. A Nemzetgyűlésben Cseri József felszólalásában megjelent a tanítótság jövedelmi helyzetének rendezése, amit megerősített Csukás Endre nemzetgyűlési képviselő is, amikor a felekezeti és községi iskolákban tanító pedagógusok illetményeinek késői kiutalását kérte számon a minisztériumon. Szilágyi Lajos képviselő is azt képviselte, „mondja ki a Ház, hogy az állami tanítókat, óvókat és óvónőket illetményeiket illetőleg az egyéb állami alkalmazottakkal egyenlő elbánásban kívánja részesíteni” (*Pesti Hirlap*, 1921. június 10. 2.). Még ugyanezen a tárgyalási napon konkrét javaslattal állt elő Budaváry László nemzetgyűlési képviselő: „az állami, községi és hitfelekezeti tanítókat sorozzák be a velük egyenlő kvalifikációjú állami tisztviselők részére megállapított fizetési osztályokba” (*Pesti Hirlap*, 1921. június 10. 2.). A kormányzat elodázta a tanítói panaszok rendezését, így az elégedetlenség országos méreteket kezdett ölteni. 1921. december 28-án a Magyarországi Tanítóegyesületek Országos Szövetsége gyűlésén mind Hódossy Sándor miniszteri tanácsos, mind Máthé József, a szervezet elnöke a tanítókat nyugtatták a fizetésrendezés tárgyában (*Pesti Hirlap*, 1921. december 29. 5.).

A budapesti tanítótság is komoly megélhetési gondokkal küzdött. A fővárosi közgyűlésben, illetve az oktatási bizottság ülésein is visszatérő diskurzus volt a tanítói bérek rendezetlensége, valamint a fenntartók szerinti bérdifferenciák problémája: „a főváros rendezze a tanszemélyzet fizetését, hogy az legalább elérje az állami fizetések magasságát” (*Uj Nemzedék*, 1921. december 22. 7.) – hangzott el az üléseken. Mind a bértábla szerinti jövedelmek, mind a kiegészítő juttatások tekintetében az állami tanítók jelentették az elérendő szintet. Az óradíjak tekintetében is jelentős különbség mutatkozott: a főváros 3 koronát fizetett, az állami tanítóknak 12 korona járt. A székesfőváros által alkalmazott pedagógusok három csoportba tartoztak: helyettes tanítók és tanárok, ideiglenes tanítók és tanárok és bevásztott tanítók és tanárok (*Uj Nemzedék*, 1921. október 20. 3.). Az első két csoport munkájáért óradíjban részesült. Munkajogilag csak utóbbiak voltak védett helyzetben. Az I. világháború, majd a forradalmi hullám miatt 1918-ban volt utoljára bevásztás Budapesten, így „nagyon sokan vannak olyanok a fővárosnál, akik már hat év óta várják, hogy egyszer csak bejutnak a harmadik és egyben utolsó kategóriába” (*Uj Nemzedék*, 1921. október 20. 3.). A fővárosi tanszemélyzet megnyugtatóására 1921 őszére ígérték a tanügyi választásokat, már csak azért is, mert „kétszázötven állás vár betöltésre” (*Uj Nemzedék*, 1921. március 16. 3.). A tanács ezeket választás útján tölti be, „de technikai akadályok miatt lehetetlen lesz a választást keresztül-forszírozni” (*Az Est*, 1921. július 9. 2.). 1921 őszére az elkeseredett tanítók megnyugtatóására már 370 megüresedett állásról tett említést a fővárosi ügyosztály illetékese, valamint további ideiglenes álláshelyek létesítése is szóba került. Nem véletlenül: „ma a tanítók negyven százaléka ideiglenes jelleggel van alkalmazva. Ugyanez vonatkozik a polgári iskolai tanerőkre, sőt általában véve az igazgatókra is” (*Uj Nemzedék*, 1921. október 5. 5.). A decemberi határidőre végül a 420 meghirdetett állásra közel ötször annyi, 2083 pályázat érkezett a

tanügyi bizottsághoz: „polgári iskolai tanítóira 531, elemi iskolaira 1198, a többi egyéb tanári munkakörre pedig 254” (*Uj Nemzedék*, 1921. december 18. 3.).

A tanítókat érintő munkakörülmények, hasonlóan a jövedelmi viszonyokhoz, igen differenciált képet mutattak. Ez a differenciáltság hasonlított a Monarchia időszakában tevékenykedő tanítók munkakörülményeinek differenciáltságához (Baska, 2011). A nagyon eltérő munkakörülmények érintették az elhelyezést, az iskolai felszerelést, a megközelíthetőséget, a komfort és a szakmai munka minőségét alapvetően meghatározó tantermi diáklétszámot.

A tanítási körülmények, legfőképpen az iskolaépületek állapota kritikán aluliak voltak. A tanyai tantermek vizesek, dohosak voltak, veszélyeztették a tanítók, a diákok egészségi állapotát. A legtöbb tanyai iskola vályogból épült. Hiába panaszkodtak az igazgatók, a tanítók, hogy nagyon szűk és egészségtelen a helyiség, a fenntartókat nem minden esetben érdekelte a gondjuk, illetve az elmaradozó felújításokat forráshiánnyal magyarázták. Az iskolák épületének minősége és mennyisége Vass József miniszter nemzetgyűlésben elmondott beszédében is megjelenik, amikor azt említi, „ne akarjanak palotákat építeni, hanem akár négy vályogfalból tákoljanak össze iskolát, mert magyar fiuknak írni-olvasni, hazát szeretni meg kell tanulni” (*Pesti Hirlap*, 1921. június 10. 2.). Szintén a miniszter kritikai véleménye jelenik meg, amikor egy szélsőséges esetre rávilágítva kérte a tanítóóság lojalitását a Magyarországi Tanítóegyesületek Országos Szövetsége delegációjától: „[...] bár olyanok

a viszonyok, hogy sok helyen istállónak sem használt lokalitásban kell tanítania, ahonnan tanítás előtt a patkányokat kell kiűzni, legyen türelemmel!” (*Pesti Hirlap*, 1921. december 29. 5.). A tanítás körülményei nemcsak a tanyai, hanem a külterületi iskolák esetében is kirívóan rosszak voltak, de ezen állapotok ellenére, ha választási lehetőség egyáltalán fennállt, a növendékek és tanítóik mégis inkább a helyi iskolát választották, mint a kilométerekre lévő másik intézményt (Lázár, 1921. november 23. 4.).

A háborút követő években az ország fűtőanyag-ellátása akadozott, gyakran kellett a fűtési nehézségek miatt a közintézményeknek zárva maradniuk. Ez vonatkozott az iskolákra is (Mann, 2002). 1920 decemberében és 1921 első két hónapjában a rendkívül hideg idő és a szénhiány miatt ismétlen zárva maradtak az iskolák. A fűtőanyaghiány okozta iskolabezárások következtében kialakult elégedetlenség 1921 februárjára országos méretűvé duzzadt, de „akármilyen szénínség van, az iskolák nem maradhatnak fűtőanyag nélkül. Ez mindennél fontosabb és döntőbb jelentőségű szükséglet” – fogalmazta meg

A tanítási körülmények, legfőképpen az iskolaépületek állapota kritikán aluliak voltak.

*A tanyai tantermek vizesek, dohosak voltak, veszélyeztették a tanítók, a diákok egészségi állapotát. A legtöbb tanyai iskola vályogból épült. Hiába panaszkodtak az igazgatók, a tanítók, hogy nagyon szűk és egészségtelen a helyiség, a fenntartókat nem minden esetben érdekelte a gondjuk, illetve az elmaradozó felújításokat forráshiánnyal magyarázták. Az iskolák épületének minősége és mennyisége Vass József miniszter nemzetgyűlésben elmondott beszédében is megjelenik, amikor azt említi, „ne akarjanak palotákat építeni, hanem akár négy vályogfalból tákoljanak össze iskolát, mert magyar fiuknak írni-olvasni, hazát szeretni meg kell tanulni” (*Pesti Hirlap*, 1921. június 10. 2.).*

vezércikkében a *Pesti Hirlap* (1921. február 11. 1.), melyhez csatlakozott *Az Est* 1921. február 22-ei vezércikke is, melyben a politikai felelősségvállalást hiányolta a főváros vezetőinél: „Ez a nemzetmentés? A polgármester és a tanácsnokok jól tudják, hogy iskola kell. De szén nincs. Jó volna hitelesen megállapítani, kinek a mulasztásából” (1.). Az időjárás megsegítette az oktatás ügyét. Az eredetileg 1921 áprilisára tervezett iskolanyitás a kedvező időjárás következtében már március 17-én megtörténhetett, igaz, „egyelőre naponként két-három órát tanítanak, lehetőleg a déli órákban” (*Uj Nemzedék*, 1921. március 16. 3.). A nemzetgyűlés nyári ülészakán a vallás- és közoktatásügyi miniszter a költségvetési vitában ismételten kitért a szénhelyzet rendezésére, mely alapvetően nehezítette meg a tanítók dolgát: „a jövő tanévben szénszünet nem lesz, erre garanciákat kapott a pénzügyminisztertől és a szénkormánybiztostól” (*Pesti Hirlap*, 1921. június 10. 2.). Az év vége felé ennek ellenére ismételten szénhiány lépett fel az országban, és felrémlett az előző téli tömeges iskolabezárások időszaka. A tanítás körülményeit jelentősen befolyásolta ugyanis, hogy „egyes osztályokban nyolc-tíz fokos az átlagos hőmérséklet” (1921. december 2. 6.).

A munka hatékonyságát meghatározta az egy tanítóra jutó tanulólétszám is. A statisztikai mutatók – bár egyre kedvezőbb képet festettek – nagy eltéréseket jeleztek mind régióként, mind a fenntartók tekintetében. A két világháború közötti időszakban még mindig domináns volt az egy- és kéttanítós modell, mely az elemi iskolák háromnegyedét jellemezte (Asztalos, 1928). A kultuskormányzat hatvan főben maximálta az egy osztályra/tanítóra jutó diákok számát, de az előírást csak a városi iskolák tantestületei tudták tartani. A diákok létszáma „néha meghaladja a százat is” (*Pesti Hirlap*, 1921. szeptember 4. 9.), de nem volt egyedi eset, hogy egyes tanyai iskoláknak 352 tanköteles gyermekkel kell kalkulálnia és ehhez van egy tanterem és egy tanító. Azt, hogy ezen számok mennyire nem túlzóak, jól szemlélteti Benisch Alfréd tanulmányorozata a *Néptanítók Lapjában*. Kalkulációja szerint a 6415 elemi iskola 39 százalékában 60 diáknál több jut egy tanítóra. Kirívó, de 28 iskola esetében 150 diáknál is több esik a tanszemélyzet egy-egy tagjára (Benisch, 1930. augusztus 1. 9.).

A tanítókat érintő munkakörülmények egy speciális szegmense, melyre egyébként a korszakban is kevesebb figyelem hárult, az osztálylétszám és az iskola higiénés állapotának kapcsolata. A lapok tartalmaiban hangsúlyosan megjelenik – mint előzőleg is láttuk –, hogy a tanyai közegben működő elemi iskolák esetében akár százas nagyságrendben lehetnek iskolaköteles gyermekek a tanteremben. A kis alapterületen összezsúfolódó diákok között gyorsan terjedtek a fertőzések, gyakran nem kímélve a tanítókat sem. „Nagy gondot okoz a beteg [...] tanulók kérdése. Azelőtt a tüdővész gyermekét könnyen elhelyezhettük valamelyik szanatóriumban vagy üdülőtelepen. Most ennek súlyos nehézségei vannak” (*Uj Nemzedék*, 1921. augusztus 10. 2.). Az iskola-egészségügy helyzete kettős volt: „1906-tól függetlenített iskolaorvosokat alkalmazhattak a népiskolákban” (Karácsony, 2018. 145.), de amíg Budapesten és a nagyobb városokban ehhez kellő humán erőforrás állt rendelkezésre, addig vidéken a szakképzett orvosok hiánya miatt szinte minimális esély volt arra, hogy az elemi iskolákban szakszerű egészségügyi ellátást, egészségügyi felvilágosítást nyújthassanak a diákoknak, tanítóknak. Ráadásul a legtöbb esetben eleve a tanítókra bízták ennek megoldását, de a felekezeti iskolák a felvilágosítástól való félelmük miatt ettől inkább elzárkóztak (Tigyiné Pusztafalvi, 2013). Nem csak a személyi feltételek, hanem az iskola-egészségügy infrastruktúrája is elhanyagolt volt: „Megnézzük az iskola orvosi rendelőjét is. Nyomorúságos hely. A kályhabetű a vastag füstöt, mint valami szendergő kráter s a szomszédos hideg szobában üres fürdőkádak ásítóznak.” (Lázár, 1921. november 23. 4.)

Politikai szerepvállalás – „megbízhatatlan elemek”

A forradalmi hullámot követő Horthy-korszak a „kommunistákat,” a „zsidókat” és legfőképpen a „zsidó kommunistákat” kiáltotta ki egyetemlegesen bűnösnek a Tanácsköztársaság vétkeiért. Az új politikai berendezkedés jelentős részben épített az I. világháborút megelőző társadalom-politikai rendszerre, a korábbi elit világképére, de azon is túllépve alkotta meg az új típusú nemzetállami eszményt, melynek központi vezérfonala a keresztény-nemzeti Magyarország víziója lett. 1920-tól a korábbi rövid forradalmi időszakok prominens képviselőit nyíltan negligáló, vagy éppen üldöző, terrorizáló szemlélet nyert teret, mely a rendszerszintű politikai hibáztatás gyakorlatán és politikai üzenetén túl a mindennapok terén is jelentősen változtatta meg a társadalmi csoportok egymáshoz való viszonyát. Az I. világháborúba sodródás, a háborús vereség, a forradalmi cselekmények önmagukban is komoly traumát okoztak, de a helyzetet nehezítették az 1920. június 4-én Versailles-ban aláírt és 1921-ben a XXXIII. törvény becikkelyezésével elfogadott békediktátum Magyarországot érintő határozatai, az elcsatolt területeken élő magyarajkúakat sújtó megtorló intézkedések és ezek lelki hatásai. Ezen problémahalmaz eredőjébe állították a zsidó felekezethez tartozó állampolgárokat, és megindult a bűnbakképzés, majd az elszámoltatás. A kirekesztés politikája már 1919-től egyértelműen detektálható a hazai közéletben (Ungváry, 2012; Romsics, 2013), de más megközelítés szerint az „összetorlódtott társadalmi rendszerek” miatt gyakorlatilag folyamatosan jelen volt hazánkban az antiszemitizmus (Nagy, 2002. 120–122.). Miközben a hazai zsidóság asszimilációs törekvései egyértelműen jelezték a zsidók nemzeti kötődését, melyet magyar állampolgárokként gyakoroltak. Fontos hozzátenni, a „zsidóellenesség és a szélsőséges ideológiák a politikai kultúra fontos részévé váltak a Horthy-korszakban” (Tomka, 2020. 81.).

A tanítósággal kapcsolatosan az elemzett orgánumok közül *Az Est* központi témája volt a tanszemélyzet politikai megbízhatóságának kérdésköre, mely először a „kommunista”, majd a „kommunistagyanús”, végül a „zsidó tanítókra” vetült fenyegető árnyékként. A kommun alatti tevékenység vizsgálata a tanárvizsgálati folyamatokban is megjelent, így a tanári professziót is érzékenyen érintette a forradalmi hullámban való tanári aktivitás (Garai, 2018. 124–127.).

Az időszak általános politikai felfogásával szemben fogalmazta meg a kommunista tanítókkal kapcsolatos álláspontját a nemzetgyűlési felszólalásában Cserty József: bár „a tanítók között sok kommunista érzelmű volt, azonban erre is tud mentséget, mert a tanítóknak az a része, a mely a bolsevizmus szolgálatában állott, azért tette ezt, mert jobb jövőt és jobb helyzetet remélt” (*Az Est*, 1921. július 1. 8.). A fővárosi közigazgatási bizottság szeptemberi ülésén Csilléri András szólalt fel, és jelezte, hogy „a főváros tanszemélyzetében még mindig vannak kommunisták, akik zavartalanul járnak be az iskolákba és ott tanítanak” (*Az Est*, 1921. szeptember 13. 8.).

A zsidósággal kapcsolatos negatív konnotáció jelenik meg 1921 februárjában Wolff Károly fővárosi képviselő felszólalásában, aki úgy véli, a főváros alkalmazásában álló pedagógusok esetében elfogadhatatlan viselkedés, ha egyéb munkaviszonyát előnyben részesíti, miközben a fővárostól jövedelemre tesz szert: „Nem lehet valaki a Múlt és Jövő szerkesztője, mikor a fővárosonál beteges jelent”, fogalmazza meg egyértelműen diszkriminatív álláspontját. Az említett lap a zsidó irodalmi, kulturális hagyományok ápolásában jeleskedett (*Az Est*, 1921. február 6. 8.).

1921 áprilisában a fővárosi oktatásügyi bizottság ülésén Sajó Sándor kéri számon Zilahi Kiss Jenő oktatási tanácsnokot a fővárosi tanerők felekezeti megoszlásával kapcsolatban. Eszerint az 5325 tanerőből 810 zsidó származású, 5 felekezet nélküli volt. Utóbbival kapcsolatban Sajó megjegyzi: „túrhetetlennek tartja, hogy a tanerők felekezet-nélküliek lehessenek”. Mosdóssy Imre tanfelügyelő véleménye szerint fegyelmi eljárás

indítható már azon ok miatt is, hogy egy tanerő felekezetnélküli. Többször is exponálódik a kereskedelmi iskolákban tanító zsidó pedagógusok magas aránya (*Pesti Hirlap*, 1921. április 20. 6. o.). Nemcsak a beosztott tanítók, hanem az iskolaigazgatók esetében is erőteljes fellépést sürget Bieber Jenő: „az igazgatók között is sok a zsidó. Kéri ennek sürgős orvoslását” (*Pesti Hirlap*, 1921. április 20. 6.). 1921 nyarán a *Pesti Hirlap* tudósít a fővárosi közgyűlésről. A már a kommunisztázzással exponált Csilléri András panaszkolta, hogy a tankönyvek gyártása is „zsidó kézben” van, ezáltal a tartalom is a zsidóság befolyása alatt állhat. Slachta Margit képviselő az oktatás életre nevelő funkcióját kapcsolta össze azzal, hogy „most, amikor koldusország lettünk, különösen olyan munkára kell, hogy neveljünk, hogy a magyar faj kiállja a konkurenciát például a zsidósággal” (*Pesti Hirlap*, 1921. július 13. 4.), és ebben fokozott szerep hárul a tanítóságra. A jelzett közgyűlésen Petrovác Gyula felszólalásában is élesen megjelent az antiszemitizmus, melyet a Tanácsköztársaságban tevékenyen részt vevő zsidó származásúak felemlegetésével erősített fel: „semmi nem cáfolhatja meg azt a tényt, hogy a vörös forradalom kilencven százaléka a zsidóságból és a szabadkőművességből került ki” (*Pesti Hirlap*, 1921. július 13. 4.). A képviselő meg is fogalmazza a tanítóságot érintő állítását: „a fővárosi tanszemélyzetnek jelentős része ott volt a vörös uralomban” (*Pesti Hirlap*, 1921. július 13. 4.). Felszólalásából, illetve a támogató bekiabálásokból is egyértelműen kirajzolódik a többség által követendő út: „Nem kell zsidó tanítót egyetlen egyet sem tűrnünk meg az iskolákban. Most van mód a tisztogatásra!”

A közhangulatra reflektálva hangzik el ugyanekkor: „keresztény polgárságnak nagy sérelme, hogy gyermekeinket zsidó tanítók és zsidó igazgatók nevelik” (*Pesti Hirlap*, 1921. július 13. 4.). A következő napok során határozott állásfoglalás történt a főváros vezetése részéről. A közgyűlés egyértelművé tette a zsidó származású tanítók elbocsájtását, valamint további munkajogi döntéseket hozott: 23 zsidó igazgatót fokoztak le tanítóvá. Augusztus 6-án egy terjedelmes cikk keretében számolt be *Az Est* az igazgatókat ért sérelemről (4.). A sérelmet szenvedett igazgatók jogorvoslatért a belügyminiszterhez kívántak fordulni, amennyiben nem járnának sikerrel, akkor fordulnának a közigazgatási bírósághoz. A főváros eltökéltségét mi sem jelezte jobban, mint hogy felmondott további 163 szaktanítónak is. Az ő esetükben kérdéses volt az eljárás jogszerűsége, melyet Budapest mint a munkáltatói jog gyakorlója is érzett, ezért az elbocsátottaknak kiutalt további járandóságot. Az érintett tanítók egyöntetűen úgy

1921 áprilisában a fővárosi oktatásügyi bizottság ülésén Sajó Sándor kéri számon Zilahi Kiss Jenő oktatási tanácsnokot a fővárosi tanerők felekezeti megoszlásával kapcsolatban. Eszerint az 5325 tanerőből 810 zsidó származású, 5 felekezet nélküli volt. Utóbbival kapcsolatban Sajó megjegyzi: „túrhetetlennek tartja, hogy a tanerők felekezetnélküliek lehessenek”. Mosdóssy Imre tanfelügyelő véleménye szerint fegyelmi eljárás indítható már azon ok miatt is, hogy egy tanerő felekezetnélküli. Többször is exponálódik a kereskedelmi iskolákban tanító zsidó pedagógusok magas aránya (Pesti Hirlap, 1921. április 20. 6. o.). Nemcsak a beosztott tanítók, hanem az iskolaigazgatók esetében is erőteljes fellépést sürget Bieber Jenő: „az igazgatók között is sok a zsidó. Kéri ennek sürgős orvoslását” (Pesti Hirlap, 1921. április 20. 6.).

döntöttek, hogy a jogvita lezártaig nem veszik át juttatásaikat. A tanévkezdést követően, szeptemberben *Az Est* egyik cikke világított rá a döntés Janus-arcúságára, hiszen a tanítók visszaminősített iskolavezetők – amennyiben a szellemiségükkel volt az alapvető probléma – tanítóként még közelebb kerültek a diákjaikhoz a mindennapi tanítás során, így szemléletformáló és nevelő hatásuk inkább fokozódott, mintsem csökkent volna. A főváros tovább bővítette a visszaminősítésben érintettek körét. A „zsidó kereskedelmi iskolai tanárokat polgári iskolai tanítókká süllyeszti le” (*Az Est*, 1921. szeptember 4. 2.). A döntés politikai indoka egyértelmű volt, de komoly szakmai aggályok merültek fel azzal kapcsolatban, hogy a tanévkezdésre kellett-e időzíteni a döntés meghozatalát.

A képviselőtestület demokrata párti tagjai az elbocsájtott tanítók mellett szimpátiatüntetést szerveztek 1921. szeptember 12-re. Az utcai megmozdulás vezetője Ugron Gábor, demokrata párti képviselő, korábbi belügyminiszter volt. A politikai megmozdulás szónokai egyértelműen kiálltak a munkájuktól és így az egzisztenciájuktól megfosztott 400 zsidó tanító és óvónő mellett. A *Pesti Hirlap* – *Az Est* mellett – beszámolt a demonstrációról, érintve a tanítók konkrét óhaját. Legintenzívebben *Az Est* tartotta felszínen az érintettek ügyét. Szeptember 14-én a lap véleménycikkében Wolff Károlyt tette felelőssé a tanítókat ért döntésekért: „Hiába is gyüleseznek, hiába tiltakoznak, összekötött kézzel-lábbal hiába is kapálóznak, Wolff Károly úr ítélte róluk” (*Az Est*, 1921. szeptember 14. 6.).

Év végén a Nemzetgyűlésben éles szóváltás alakult ki Budaváry László, Rassay Károly és Sándor Pál képviselők között a zsidók közéletben betöltött szerepéről és lehetőségeiről. Míg Budaváry harcos álláspontot képviselve negligálni próbálta a zsidókat ért diszkriminációt, addig Rassay és a szintén felszólaló Sándor amellett érvelt, hogy jelentős sérelmet szenvednek el a vallási megkülönböztetés miatt a nem keresztény felekezethez tartozó alkalmazottak, függetlenül attól, hogy eddig a zsidó felekezethez tartozók jelentős támogatást nyújtottak az országnak. A szócsata során említésre került a numerus clausus és a zsidó tanítók és igazgatók elüldözése a pedagógusi pályáról (*Az Est*, 1921. december 23. 4.).

A zsidó vallásúak szerepvállalásával kapcsolatosan a polémia az év hátralévő napjaiban tovább folytatódott. Bethlen István miniszterelnöknek a *Pesti Hirlap*ban megjelent karácsonyi cikkére reagálva dr. Feleki Béla, a pesti izraelita hitközség elnökhelyettese viszontválaszában megjegyzi, „a zsidóság [...] legalább ígéretet kapott volna arra, hogy azt a sok sérelmet, amely rajta esett, orvosolják, hogy [...] a kultúra szolgálatában álló tanárok és tanítók, akik állásaikat csak azért veszítették el, mert zsidók voltak, visszatérhetnek ahhoz a nagy nemzeti munkához, amelyet eddig a magyarság érdekében kifejtettek” (*Pesti Hirlap*, 1921. december 29. 2.).

Összegzés

Összességében elmondható, hogy a néptanítók sajtómegjelenése beazonosítható témák mentén valósult meg a politikai és bulvárlapokban. Főképpen a tanítók egzisztenciális körülményeivel foglalkoztak a vizsgált lapok 1921-ben. Azon belül is a fizetések, javadalmak egységesítésének és emelésének óhaján volt a fókusz. Gyakori konfliktusforrás az állami tanítók kiszámítható jövedelme és a főleg felekezeti fenntartású iskolák tanítóinak elmaradozó bérezése, alacsony volta. Az áhított véglegesített tanítói beosztás elnyerése is többször megjelent a lapok hasábjain. A fenntartók és a VKM is elismerte a tanítók igényeit, de szűkös forrásaik miatt emelésre nem nyílt lehetőségük a gazdaság általános állapota miatt. A tanítók politikai szerepvállalásának vizsgálata is markáns tartalomnak tekinthető: a Tanácsköztársaságban érintetté vált tanítók elszámoltatásának igénye – főleg Budapesten és az állami fenntartók esetében – egyértelműen megjelent az

újságolvasók számára. *Az Est* hangsúlyosan kezelte a zsidó tanítókkal kapcsolatos tartalmakat, míg az *Uj Nemzedék* és a *Pesti Hirlap* láthatatlanná tette a témát, és leginkább a tanítók megélhetési körülményeiről publikáltak.

A további tanítói témák esetében már a lap stílusa, politikai identitása volt a meghatározó. A lapok stílusjegyei, például *Az Est* esetében bulvárlap-jellege szinte determinálta a tanítói témák esetében is a publikációs hangsúlyokat, illetve a témák arányaira, a publikációs stílusra, a tartalmi elemekre hatást gyakorolt a szerkesztőség kormánytól való távolsága.

Az orgánumok összehasonlítása erős polarizáltságot jelez, mely eltérő témaintenzitással is párosul: egyértelműen detektálható a politikai orientációhoz és a formátumhoz kötöttség a lapok témaválasztásainak preferenciájában.

Irodalom

- Asztalos, J. (1928). Elemi népoktatásunk újabb fejlődése. *Magyar Statisztikai Szemle*, 6(12), 1269–1308.
- Baska, G. (2001). Fények és árnyak. In Baska, G., Szabolcs, É. & Nagy, M. (szerk.), *Magyar tanító 1901*. Iskolakultúra. 59–83.
- Baska, G. (2018). „Néptanítónak lenni nem comicum”: A Borsszem Jankó tanítóképe. In Fehérvári, A. (szerk.), *A Borsszem Jankótól Bolognáig: Neveléstudományi tanulmányok*. L'Harmattan Kiadó. 13–32.
- Benisch, A. (1930). Elemi népoktatásunk fejlődése 1919 óta. *Néptanítók Lapja*, 63(29–30).
- Braun, V. & Clarke V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101. DOI: [10.1191/1478088706qp063oa](https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa)
- Braun, V. & Clarke, V. (2012). Thematic analysis. In Cooper, H., Camic, P., Long, D., Panter, A. T., Sher, K. & Rindskopf, D. (szerk.), *APA handbook of research methods in psychology. Research designs: Quantitative, qualitative, neuropsychological, and biological*. 2. köt. American Psychological Association. 57–71. DOI: [10.1037/13620-004](https://doi.org/10.1037/13620-004)
- Bruckner, É. (2017). Vagon- és barakkvárosok. A trianoni utódállamok menekültjeinek életkörülményei. *Polgári Szemle*, 13(1–3), 243–255. http://real.mtak.hu/80178/1/PSZ%202017.%201-3.szam_v12_beliv_21.pdf Utolsó letöltés: 2021. 03. 14. DOI: [10.24307/psz.2017.0921](https://doi.org/10.24307/psz.2017.0921)
- DeSantis, L. & Ugarriza, D. N. (2000). The Concept of Theme as Used in Qualitative Nursing Research. *Western Journal of Nursing Research*, 22(3), 351–372. DOI: [10.1177/019394590002200308](https://doi.org/10.1177/019394590002200308)
- Elekes, D. (1927). Az időszaki sajtó statisztikája. *Magyar Statisztikai Szemle*, 5(3), 250–271.
- Frank, T. (2019). Iskolai testi fenytés reprezentációja a Horthy-korszak bulvársajtójában. In Kollega Tarsoly, I. & Túri, I. (szerk.), *Magyar Tudomány Ünnepe 2019: Értéktérítő tudomány: Pető András Tudományos Szakmai Szimpózium előadásai*. Semmelweis Egyetem Pető András Kar. 85–100.
- Garai, I. (2015). A tudós tanár szerepének megformálódása a magyar oktatásügyben. A magyar középiskolai tanárképzés fejlődésének történeti áttekintése. In Károly, K. & Perjés, I. (szerk.), *Tanulmányok a tudós tanárképzés műhelyeiből. Diszciplínák tanítása – a tanítás diszciplínái 1*. ELTE Eötvös Kiadó. 297–308. https://www.elte reader.hu/media/2016/01/Tanulmányok_READER.pdf Utolsó letöltés: 2020. 12. 20.
- Garai, I. (2018). A középiskolai tanárképzés intézményeit érintő változások a fővárosban az első világháborúban és az azt követő időszakban. *Per Aspera ad Astra*, 5(2), 115–136. DOI: [10.15170/paaa.2018.05.02.05](https://doi.org/10.15170/paaa.2018.05.02.05)
- Karácsony, I. (2018). Az intézményesült iskola-egészségügyi ellátás részvétele az iskolai egészséges életmódra nevelésben, a felvilágosítástól a teljes körű fejlesztésig. In Karlovitz, J. T. (szerk.), *Elmélet és gyakorlat a neveléstudományok és szakmódszertanok köréből*. International Research Institute. 143–152. <http://www.irisro.org/pedagogia2018januar/41KaracsonyIlna.pdf> Utolsó letöltés: 2021. 01. 10.
- Kelemen, Á. K. (2018). Peregrináció, emigráció, száműzetés. A két világháború közötti magyar diákvándorlás és a numerus clausus összefüggései. *Múltunk*, 63(4), 4–31. http://www.multunk.hu/wp-content/uploads/2019/09/kelemenak_2018_4.pdf Utolsó letöltés: 2020. 12. 11.
- King, N. (2004). Using templates in the thematic analysis of text. In: Cassell, C. & Symon, G. (szerk.), *Essential guide to qualitative methods in organizational research*. Sage Publications. 257–270. DOI: [10.4135/9781446280119.n21](https://doi.org/10.4135/9781446280119.n21)
- Klestenitz, T. (2018). Sajtó és újságírás Trianon árnyékában. In Bódy, Zs. (szerk.), *Háborúból békébe: A magyar társadalom 1918 után*. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet. 301–336.
- Kormányjelentés (1926). A Magyar Kir. Kormány 1919–1922. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv.

- Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt. https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/KormanyjelentesStatistikaiEvkonyv_1919-1922/?pg=0&layout=s Utolsó letöltés: 2022. 07. 12.
- Lindgren, B.-M., Lundman, B. & Graneheim, U. H. (2020). Abstraction and interpretation during the qualitative content analysis process. *International Journal of Nursing Studies*, 108, 1–6. DOI: 10.1016/j.ijnurstu.2020.103632 <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0020748920301164?via%3Dihub> Utolsó letöltés: 2021. 02. 12.
- Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal (1925, szerk.). *Magyar Statisztikai Évkönyv. 1919., 1920., 1921., 1922.* Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal. http://konyvtar.ksh.hu/inc/kb_statistika/Manda/MSE2/MSE2_1919_1922.pdf Letöltés ideje: 2023. 04. 10.
- Magyary, Z. (1921): Az állami költségvetés. *Néptanítók Lapja*, 54(24–25), 1–5.
- Mann, M. (2002). Budapest oktatásügye a két világháború között. In Mann, M. (szerk.), *Budapest oktatásügye 1873–2000.* Önkonet.
- Nagy, P. T. (2002). *Hajszálcsovek és nyomáscsoportok; oktatáspolitikai a 19–20. századi Magyarországon.* Oktatókutató Intézet – Új Mandátum Könyvkiadó.
- Nóvik, A. (2017). Feminizáció és szakmásodás a dualizmus-kori pedagógiai folyóiratok tükrében. *Pedagógia-történeti Szemle*, 3(3–4), 68–83. DOI: 10.22309/ptszemle.2017.3.5
- Nóvik, A. (2019). *A pedagógiai szakajtó és a néptanítói szakmásodás a dualizmus korában.* Szegedi Egyetemi Kiadó Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó.
- Nowell, L. S., Norris, J. M., White, D. E. & Moules, N. J. (2017). Thematic Analysis: Striving to Meet the Trustworthiness Criteria. *International Journal of Qualitative Methods*, 16(1), 1–13. DOI: 10.1177/1609406917733847
- Pelesz, N. & Nóvik, A. (2022). Szakmásodás diák-szemmel. Professionalizmus és pályaszocializáció a Magyar Tanítójelöltek Lapjában (1926-1938). In Molnár, Gy. & Tóth, E. (szerk.), *Új kutatások a neveléstudományokban 2021: A neveléstudomány választai a jövő kihívásaira.* Szegedi Tudományegyetem Neveléstudományi Intézet – MTA Pedagógiai Tudományos Bizottság. 133–147.
- Pető, B. (2017). Az első szentesi kisdedőv megnyitása – a helyi sajtó tükrében. *Délvidéki Szemle – Történettudományi folyóirat*, 4(1), 5–17.
- Pogány, Á. (2018). Az állami pénzpólitika Magyarországon, 1918–1924. In Bódy, Zs. (szerk.), *Háborúból a békebe: A magyar társadalom 1918 után; Konfliktusok, kihívások, változások a háború és az összeomlás után.* MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet. 81–127.
- Pukánszky, B. (2002). Reformpedagógia Szegeden a két világháború között. In Németh, A. (szerk.), *Reformpedagógia-történeti tanulmányok.* Osiris. 101–120.
- Rébay, M. (2014). Református javaslatok a felekezeti iskolák finanszírozására a Horthy-korszakban. In Pusztay, G. & Lukács, Á. (szerk.), *Közösségteremtők.* Debreceni Egyetemi Kiadó. 295–316. <https://mek.oszk.hu/13200/13202/13202.pdf> Utolsó letöltés: 2021. 08. 19.
- Rébay, M. (2020). A természet A Magyar Cserkész című folyóiratban 1920-ban. In Torgyik, J. (szerk.), *Százarcú pedagógia.* International Research Institute. 179–192.
- Romsics, I. (1996). Bethlen István miniszterelnöksége. *Rubicon*, 7(10), 12–16.
- Romsics, I. (2013). Ungváry Krisztián: A Horthy-rendszer mérlege. Diszkrimináció, szociálpolitika és antiszemitizmus Magyarországon 1919–1944. *Történelmi Szemle*, 55(1), 154–160. https://ti.btk.mta.hu/images/kiadvanyok/folyoiratok/tsz/tsz2013_1/romsics.pdf Utolsó letöltés: 2021. 08. 12.
- Sárai-Szabó, K. (2009). „Családi élet őrizői, magyar református anyák, asszonyok...” Nők a két világháború közötti református egyházi sajtóban. *Médiakutató: Médiaelméleti folyóirat*, 10(1), 83–97. Utolsó letöltés: 2023. 03. 30. https://epa.oszk.hu/03000/03056/00034/EPA03056_mediakutato_2009_tavasz_07.html
- Savage, J. (2001). One voice, different tunes: Issues raised by dual analysis of a segment of qualitative data. *Journal of Advanced Nursing*, 31(6), 1493–1500. DOI: 10.1046/j.1365-2648.2000.01432.x
- Sipos, B. (2004). *A politikai újságírás mint hivatás. Nyilvánosság, polgári sajtó és a hírlapírók a Horthy-korszak első felében.* Napvilág Kiadó.
- Sipos, B. (2012). Sajtó, sajtópolitika és nyilvánosság a Horthy-korszakban. *Korunk*, 23(11), 76–81. http://epa.oszk.hu/00400/00458/00586/pdf/EPA00458_korunk_2012_11_076-081.pdf. Utolsó letöltés: 2019. 01. 06.
- Stummer, K. (2021). A nőkről alkotott kép hazánkban a 20. század első felében sajtótermékek tükrében. *Képzés és Gyakorlat. Training and Practice*, 19(1–2), 39–48. DOI: 10.17165/tp.2021.1-2.4
- Szabolcs, É. (2001). „...tanítói állomásra pályázat hirdettek...”: A Néptanítók Lapja 1901. évfolyamában január–márciusban megjelent álláshirdetéseinek elemzése. In *Magyar tanító, 1901.* Iskolakultúra. 38–58.
- Szűcs, K. (2018). Tanítói narratívák a Család és Iskola című folyóiratban. *Pedagógia-történeti Szemle*, 4(3–4), 45–66. DOI: 10.22309/ptszemle.2018.3.3
- Uherkovich, O. (2015). Családi életre nevelés az 1930-as években a Néptanítók Lapja és a Magyar Cserkész tartalomelemzése alapján. In Torgyik, J. (szerk.), *Százarcú pedagógia.* International Research Institute. 179–192.

- Takács, Zs. M. (2014). *Falusi néptanítók élete a 20. század első felében emlékirataik és naplói tükrében*. PhD-értekezés. PTE „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola, Pécs. https://nevtudphd.pte.hu/sites/nevtudphd.pte.hu/files/files/Vedések/2015/takacs_zsm_doktori_disszertacio.pdf. Utolsó letöltés: 2022. 12. 20.
- Tomka, B. (2020). A Horthy-korszak társadalom- és gazdaságtörténetének kutatása: újabb eredmények és viták. In Magyar Tudományos Akadémia (szerk.), *A Horthy-korszak vitatott kérdései*. Kossuth Kiadó. 17–32.
- Ujváry, G. (2020). Nem kard, hanem a kultúra. A Horthy-korszak kulturális politikája. In Magyar Tudományos Akadémia (szerk.), *A Horthy-korszak vitatott kérdései*. Kossuth Kiadó. 97–111.
- Ungváry, K. (2012). *A Horthy-rendszer mérlege. Diszkrimináció, szociálpolitika és antiszemitizmus Magyarországon, 1919–1944*. Jelenkor Kiadó – OSZK.

A vizsgált sajtómegjelenések

- A főváros januárra halasztotta a tanügyi választásokat. *Uj Nemzedék*, 1921. december 18. 3.
- A főváros közigazgatási ügyei. *Az Est*, 1921. szeptember 13. 8.
- A főváros közoktatásügyi bizottsága. *Pesti Hirlap*, 1921. április 20. 6.
- A gyógyszerészek még ma sem szolgáltatják ki a tisztviselő-receptre a gyógyszert. *Uj Nemzedék*, 1921. november 17. 6.
- Ahol négyezer lakos csak 2060 koronát fizet évenként a közigazgatásért. *Uj Nemzedék*, 1921. november 13. 4.
- A kultuszártcát megszavazták. *Pesti Hirlap*, 1921. június 10. 2.
- A lefokozott zsidó iskolaigazgatók megfellebbezik a tanács határozatát. *Az Est*, 1921. augusztus 6. 4.
- Amerikai segítség a tanférfiaknak. *Pesti Hirlap*, 1921. április 29. 4.
- A néptanítók parlamentje. *Pesti Hirlap*, 1921. december 29. 5.
- A tanítótság panasza. *Pesti Hirlap*, 1921. november 15. 6.
- A tanügyi választások a jövő évre maradnak. *Az Est*, 1921. július 9. 2.
- A vaj és a méz. *Pesti Hirlap*, 1921. június 10. 4.
- Az állami tanítók kívánságai. *Pesti Hirlap*, 1921. december 4. 7.
- Az érettségizett pénzügyőr altisztek kérése. *Pesti Hirlap*, 1921. november 11. 5.
- Az indemnitás után előléptetik az állami tanítókat. *Pesti Hirlap*, 1921. december 22. 5.
- Egy tanító sorsa. *Pesti Hirlap*, 1921. november 18. 6.
- E hónapban még nem kaptak fizetést a pécsi tanítók. *Uj Nemzedék*, 1921. október 19. 7.
- Elbocsátják az ideiglenesen alkalmazott fővárosi tisztviselők huszonöt százalékát. *Az Est*, 1921. február 6. 8.
- Eltávolították a zsidó tanárokat a kereskedelmi iskolákból. *Az Est*, 1921. szeptember 4. 2.
- Fizetésrendezést kérnek a fővárosi tanítók és tanárok. *Uj Nemzedék*, 1921. december 22. 7.
- Háromszázhetven tanítót véglegesít a főváros az őszy folyamán. *Uj Nemzedék*, 1921. október 5. 5.
- Holnap kezdik a tanítást a fővárosi iskolákban. *Uj Nemzedék*, 1921. március 16. 3.
- Költségvetési vita viharokkal. *Pesti Hirlap*, 1921. július 13. 4.
- Lázár István (1921). A nemzet galambjai... *Pesti Hirlap*, 1921. november 23. 4.
- Napi tíz koronából kell a tanárjelölteknek megélni. *Uj Nemzedék*, 1921. december 2. 4.
- Nincs kapcsolat. *Az Est*, 1921. szeptember 14. 6.
- Nyomorfelvonulást rendeznek a fővárosi tanárok. *Uj Nemzedék*, 1921. október 20. 3.
- Sándor Pál beszéde a zsidókérdésről. *Az Est*, 1921. december 23. 4.
- Reflexiók a miniszterelnök cikkére. *Pesti Hirlap*, 1921. december 29. 2.
- Vita a népoktatás fejlesztéséről. *Az Est*, 1921. július 1. 8.

Absztrakt

A neveléstörténeti sajtórepresentáció-vizsgálat a dualizmus korszakára vonatkozóan már jelentős szakirodalommal rendelkezik. Ugyanígy elmondható, hogy a szocialista (pedagógiai) sajtó feltárása is folyamatosan új eredményeket mutat. A Horthy-korszak neveléstörténeti keretbe ágyazott sajtókutatása vakfoltja a hazai neveléstörténeti szcénának. A politikai és bulvárlapok vonatkozásában pedig szinte nem is érezhető kutatói aktivitás, miközben a korszak kommunikációs csatornája az írott sajtó volt. A legjelentősebb napilapok többszázszáz olvasótáborral rendelkeztek, ezáltal a lapok közvélemény-formáló ereje vitathatatlan. Kutatásunk a két világháború között megjelölt év politikai napilapjaiban a népiskolai tanítókról megjelent tartalmakat vizsgálta kvalitatív és kvantitatív módszertan alkalmazásával. A vizsgálat érvényessége érdekében eltérő politikai orientációval és jelentős olvasótáborral rendelkező politikai lapok képezték a korpuszt: *Az Est*, *az Új Nemzedék*, a *Pesti Hírlap*. A kvalitatív módszer keretében a tematikus tartalomelemzést részesítettük előnyben, a kvantitatív paradigma esetében a leíró statisztika segítségével kerestünk a vizsgált orgánumok esetében publikációs mintázatot. A kvalitatív tematikus tartalomelemzés és az azt lehetővé tevő kódolás mind elmélet-, mind adatvezérelt formában, a kombinált logika mentén valósult meg. A korpuszból kinyert adatok deskriptív-interpretatív feldolgozásával nem csak rögzítettük a megjelenített tanítói témákat, hanem a szakirodalmi keret felhasználásával kontextusba is ágyaztuk. A tanítókat érintő, a tanítókról szóló rövid sajtóidézetek törzsszövegbe integrálásával a vizsgált időszak szellemisége is megidézhető. A kutatási kérdések közül jelen munka a tanítókról szóló témák közül kettőt mutat be, valamint a kvantifikáció révén a három vizsgált lap témaválasztásainak mintázatát jeleníti meg. A kutatás alapján egyértelműen megállapítható, hogy a vizsgált lapok mely tanítókat érintő témákkal tematizálták az elemi oktatást érintő közbeszédet, valamint a vizsgált lapok témaválasztása – a lapok egymással történő összehasonlítása alapján – erős polarizáltságot mutat.

Kulcsszavak: sajtórepresentáció, 1921, politikai lapok, tanítótság